

Xanım MİRZƏYEVA

Folklor İnstitutu
xanim102@mail.ru

AZƏRBAYCAN DİNİ NAĞILLARINDA HƏZRƏT ƏLİ OBRAZI

Açar sözlər: səxavət, qəhrəmanlıq, obraz, islam dini, Həzrət Əli
Key words: generosity, heroism, character, Islamic religious, Hazret Ali
Ключевые слова: щедрость, героизм, образ, исламская религия, пророк

Али

Bütün nağıl qrupları kimi, dini nağılların da özünəməxsus personajlar aləmi, obrazlar sistemi vardır. Bu nağıllarda, əsasən, peyğəmbərlər və öz fəzilətləri ilə seçilən dini şəxsiyyətlər əsas obrazlar sırasına daxildir. Dini nağılların əsas personajları insanlara düzgün yol seçməkdə, yaxşını pisdən, haqqı nahaqdan ayırd etməkdə, pis əməldən çəkinməkdə, yaxşı əməllər sahibi kimi tanınmaqda, eləcə də həqiqətin üzə çıxmasında yardımçı olur, onları həmişə haqqa-ədələtə, savab işlər görməyə çağırır.

Azərbaycan dini nağıllarının personajları içərisində islam dininin tanınmış şəxsiyyətlərindən olan Həzrət Əli də xüsusi yer tutur. İslam aləmində şücaəti, rəşadəti, fəziləti, elmi, əxlaqı, səmimiyyəti ilə seçilən Əli ibn Əbu Talibin ləqəbləri “Əbu Turab” (“Torpağın atası”), “Əl-Murteza”, “Heydər” və “Əsədullah”dır (“Allahın şiri”). Məhəmməd peyğəmbərin əmisi oğlu və kürəkəni olmuşdur. İslam tarixində rəşidi xəlifələrinin dördüncüsü, İmamıyyə şiiələrinin birinci imamıdır [1]. Onun şücaəti ilə bağlı Məhəmməd peyğəmbərin belə bir hədisi vardır: “Əli kimi gənc, Zülfüqar kimi qılınc yoxdur” [2]. Başqa bir hədisdə isə Həzrət Məhəmməd (s) buyurur: “Hər kim Adəmin elmini, Nuhun düşüncəsini, İbrahimin helmini və Yəhya ibn Zəkəriyyənin zöhdünü görmək istəyirsə, onda Əli ibn Əbu Talibə baxsın” [3].

Mühacirət ədəbiyyatşünaslığımızın görkəmli simalarından olan Səlim Rəfiq hələ 1933-34-cü illərdə yazdığı “Azərbaycan və Anadolu xalq hekayələrinin təhlili və müqayisəsi” adlı tədqiqatında xalq nağılların

da islam dininin böyük şəxsiyyətlərindən olan Həzrət Əli obrazına xüsusi yer verildiyini göstərirdi. Həqiqətən də, Həzrət Əli müsəlmanlar arasında dini və tarixi bir şəxsiyyət kimi böyük hörmət və ehtirama layiq bir sima olmuşdur. Odur ki, müəllif Həzrət Əli obrazının xalq nağıllarında qəhrəmanların rəhbəri, aşıqların hamisi, fəlakətə, çətinliyə məruz qalanların xilaskarı, yüksək ruhlu bir insan kimi yer tutduğunu qeyd edirdi [4, s.80]. S.Rəfiqin Həzrət Əli ilə bağlı bu tezisləri müstəqillik illərində toplanaraq çap olunmuş nağıl nümunələrində özünün tam təsdiqini tapmışdır. Belə ki, son dövrlərdə AMEA Folklor İnstitutunun çap etdirdiyi çoxcildli folklor antologiyalarında yer alan dini nağıllar içərisində Həzrət Əliyə aid nümunələr üstünlük təşkil edir. Yazıya alınmış həmin örnəklərdə də Həzrət Əli ilə bağlı öncə verilən səciyyəvi xüsusiyyətlər aparıcıdır.

Daha sonra Xızır peyğəmbər obrazı ilə bağlı söhbət açan S.Rəfiq bir sıra nağıllarda onun da Həzrət Əli kimi yer aldığını göstərir və onları bir növ eyniləşdirir; müəllif xalq nağıllarında Xızırın Həzrət Əlidən fərqləndiyini bildirərək yazır: “Əliyə dair yuxarıda vermiş olduğumuz izahatı Xızır da şamil edə biliriz” [4, s.81]. Əlbəttə, müəllifin belə bir hökümü indiki vəziyyətdə özünü doğrultmur. Çünki müasir dövrdə toplanmış çoxsaylı folklor nümunələrində Xızır peyğəmbərlə bağlı fərqli-fərqli motivlər vardır. S.Rəfiqin belə bir fikir yürütməsi isə, heç şübhəsiz, onun əlində olan folklor nümunələrinin azlığından irəli gəlirdi.

Həzrət Əlidən bəhs edən nağıllar say etibarilə çoxdur. Azərbaycan dini nağılları içərisində 750C** (“Qəbir əzabı”), 750K* (“Qonaqpərvər qəssab”, yaxud “Comərd qəssab”), 771*** (“Üç manatın misalı”), 780D* (“Xəncərin şahidliyi”), 834C* (“Əli aşıqı qəssab”), 846* (“Bərəkət süfrəsi”), 847* (“Kəsik baş”), 848*A və 848*B (“Həzrət Əli və Sal-sal pəhləvan”) nömrəli süjetlər Həzrət Əlidən bəhs edən nağılları əhatə edir [5, s.185-219]. Maraqlıdır ki, həmin süjetlərin beynəlxalq Aarne-Tompson göstəricisində qarşılığı yoxdur; bəzi süjetlərin özü, bəzilərinin isə variantı yenidir, yəni milli süjetlərə daxildir. Təqdim olunan süjetlərə aid nağıllarda Həzrət Əli və ibadət, Həzrət Əlinin təvazökarlığı və sadəliyi, Həzrət Əlinin qəhrəmanlığı, Həzrət Əlinin təmənnəsizliyi və güzəştə getmək qabiliyyəti, Həzrət Əlinin səxavəti, Həzrət Əli və yoxsullar kimi motivlər əsas yer tutur.

İslam tarixindən məlumdur ki, Allah-taala özünün sevimli bəndəsi olan Həzrət Əlidən insanlığa məxsus ən gözəl və ən ali keyfiyyətlərdən heç birini əsirgəməmişdir. Əlişir Nəvai “Şəvaiddün-Nübüvvə” əsərində Həzrət Əlinin məziyyət və fəzilətlərinin çoxluğunu nəzərə alaraq, ona həsr etdiyi fəslin başlanğıcında belə bir fikri xüsusi vurğulayır: “Həzrət Əlinin fəzilətləri və üstünlükləri sözə və yazıya sığmaz. İmam Əhməd bin

Hənbəl belə demişdir: “Səhəbə başçılarının heç birindən Əli ibn Əbu Talib qədər fəzilət sahibi olması eşidilməmişdir” [6, s.304].

Həzrət Əli yenilməz qəhrəman olmaqla yanaşı, həm də böyük səxavət sahibi olmuşdur. Bu baxımdan dini nağıllar içərisində beynəlxalq Aarne-Tompson (AT) göstəricisində qarşılığı olmayan 771*** (“Üç manatın misalı”) nömrəli süjetə aid nağıl xüsusilə maraq doğurur. Nağıl Ağdaş folklorunda “Üç manatın misalı”, Qarabağ folklorunda isə “Altı manatın misalı” adı ilə yazıya alınmışdır [7, s.269-271; 8, s.311-314]. Əhvalat hər iki nağılda eyni olsa da, manatın miqdarı fərqlidir. Hər iki nağılın qısa məzmunu belədir: Həzrət Əli evə ərzaq almaq üçün bazara yola düşür. Onun cəmi üç (altı) manat pulu var idi. O, yolda borcunu qaytarmaq üçün bir-biri ilə mübahisə edən iki şəxslə rastlaşır. Həzrət Əli olan pulunu verib borclunun borcunu qaytarır. Yolda bir qoca dəvəsini satmağı ona həvalə edir. O, dəvəni qocanın dediyi qiymətdən də baha satır. Nəticədə oradan ona çatan pulla evə bazarlıq edir.

Göründüyü kimi, nağıl yaradıcıları Həzrət Əlinin səxavət mücəssəməsi olmasını bu nağılda əsas götürmüş, nəticədə isə həm böyük tərbiyəvi əhəmiyyətə malik, həm də hamıya örnək ola biləcək bir nağıl yaratmışlar.

Həzrət Əli ilə bağlı nağıllarda sehrlı nağıllara məxsus bir çox elementlər özünü göstərir. Folklorşünas Əfzələddin Əsgər “Azərbaycan sehrlı nağıllarında qəhrəman” monoqrafiyasında yazır: “Bahadırın fiziki gücü hüdudsuzdur. Bir çox hallarda bahadırın fiziki gücü onun vuruşduğu pəhləvanların qeyri-adi fiziki gücü ilə paralelləşdirilir və bahadırın fiziki gücündə qəhrəmandan güclü olması göstərilir” [9, s.90]. Həzrət Əli ilə bağlı nağıllarda da belə səhnələr vardır. Məsələn, Ağdaş folkloruna aid iki mətn-dən ibarət olan “Salsal pəhləvan” adlı nağıl eyni süjetin müxtəlif variantları kimi (848*A və 848*B) özünü göstərir. Hər iki mətnə Həzrət Əli, öz gücü hesabına Sal-sal pəhləvana qalib gələrək onu öldürür [7, s.265-267]. 848*A nömrəli süjetin təsviri belədir: “Sal-sal pəhləvan qabağına çıxmağa biləcək güclü pəhləvan tələb edir. Həzrət Əlini onun üstünə göndərirlər. Həzrət Əli Sal-sal pəhləvanı öldürür. Sal-sal pəhləvanın bacısı qardaşının qanını ona halal edir” [5, s.219].

Bir sıra nağıllarda Həzrət Əli öz gücü hesabına həm də xilaskar kimi çıxış edir. Bu baxımdan 848*B nömrəli süjetə aid mətn diqqəti cəlb edir. Həmin süjetin təsvirinə diqqət edək: “Sal-sal pəhləvan onun qabağına çıxmağa biləcək adam axtarır. Əsir aldığı qızlardan biri Həzrət Əlinin ondan da güclü olduğunu deyir. Həzrət Əlini çağırması üçün ona qırx gün möhlət verir. Vaxtın tamam olmasına bir gün qalmış Həzrət Əli özünü onların köməyinə çatdırır və Sal-sal pəhləvanı öldürüb qızları xilas edir” [5, s.219].

Saatlı folkloruna aid ilk dəfə qeydə alınan və beynəlxalq Aarne-Tompson göstəricisində qarşılığı olmayan süjetə malik üç mətn-dən ibarət “Qəşəmşəm” nağılında da Həzrət Əlinin yenilməz bir qəhrəman olması göstərilir [10, s.44-54].

Sehrlı nağıllarda olduğu kimi, dini nağıllarda da “qəhrəmanın fiziki gücünü nümayiş etdirmək üçün sərgüzəşt formasından istifadə olunur. Qəhrəman hətta səbəbsiz yerə divlərlə vuruşur” [9, s.91]. Ağdaş, Qarabağ və Saatlı folkloruna aid 847* (“Kəsik baş”) nömrəli süjetə daxil olan nağıllar Ağdaş folklorunda elə “Kəsik baş” [7, s.264-265], Qarabağ folklorunda “Həzrət Əli ilə Cinni Cəfər” [11, s.223-225] və “Allah xofu” [12, s.216-218], Saatlı folklorunda isə “Həzrət Əli ilə Cinni Cəfər” [10, s.192-194] adları ilə yazıya alınmışdır. Süjetin təsviri belədir: “a) Kəsik baş divlərin əlində olan ailəsini xilas etmək üçün peyğəmbərdən kömək istəyir. Həzrət Əli kəsik başı təqib edərək divlərin yaşadığı məkana gəlir; yaxud b) Məhəmməd peyğəmbər, Salmani-farsi və Həzrət Əli su çıxarmaq üçün növbə ilə quyuya düşürlər. Peyğəmbərlə Salmani-farsi “yandım” deyə qışqırır, onları çəkib çıxarırlar. Həzrət Əli isə quyunun dibinə enib qırx gün-qırx gecə Cinni Cəfərin qoşunu ilə vuruşur. a) Cinni Cəfərin arzusunun yerinə yetirir və övladı olması üçün ona alma verir; yaxud b) onun suallarına cavab verir: Dünyanın ortası haradır? Dünyada arvad çoxdur, yoxsa kişi? Bir variantda divlər Həzrət Əlinin möcüzəsini görüb islam dinini qəbul edirlər, digər variantda isə Əli divləri qırır, o vaxtdan da yer üzündən onların kökü kəsilir” [5, s.218-219].

Göründüyü kimi, bu nağıl mətnlərində əfsanələrlə səsləşən elementlər vardır. Belə ki, divlərin kökünün yer üzündən kəsilmə səbəbi etiooloji xarakter daşıyır və qeyri-adi bir yolla öz izahını tapır.

“Azərbaycan sehrlı qəhrəmanlıq nağıllarında at qəhrəmanın ayrılmaz atributudur. Bahadırla onun adı arasında olan münasibət bir çox maraqlı xüsusiyyətlərə malikdir” [9, s.93]. Eləcə də sehrlı nağıllarda qılınca da bahadırlıq atributlarından biri kimi verilir [9, s.97]. Həzrət Əli ilə bağlı nağıllarda da onun adı Döldülə və qılınca Zülfüqara da xüsusi yer verilir. Saatlı folkloruna aid və beynəlxalq AT göstəricisində qarşılığı olmayan süjetə malik “İlyasın nağılı”nda Həzrət Əlinin adı və qılınca daha geniş yer verildiyi üçün xüsusilə maraq doğurur. Həzrət Əlinin diriltiyi nağıl qəhrəmanı İlyas onu öldürən adamın Tuğur pəhləvan olduğunu bildirir. Bunu bilən Həzrət Əli İlyası Tuğur pəhləvanla döyüşə göndərir. Nağıldakı həmin səhnəyə diqqət edək: “Əli Zülfüqarı da, Döldülü də verdi İlyasa. Döldülün yüyənindən tutdu, nətəər çəkdisə, atın çənəsi ağrıdı. At dedi, ya Əli, bebelə müharibədə olmuşux, sən hələ indiyə qədər mənim çənəmi bu cürə çəkməmişən. Bu nə deməkdidi? Dedi, ona görə çəkirəm ki, İlyasın başının bir tük əskik olsa, qiyamətə qədər səni minməyəcəyəm. Zülfüqarı

götdü, qılıncı nətəər sıxdısa, dəstəyinnən qan axdı. Dedi, ya Əli, məni niyə bu cür sıxdın? Mən bebelə müharibədə olmuşam, sən heç məni belə sıxıb suyumu çıxarmamısan. Dedi ona görə ki, İlyası sənə tapşırıram. İlyasın başınan bir tük əskik olsa, səni əlimə götürməyəcəyəm qiyamətə qədər” [10, s.20-21].

İlyasla Tuğur pəhləvan qarşı-qarşıya çıxır, o, qılıncı hərleyincə at Tuğur pəhləvanın başını üzüb yerə atır.

Göründüyü kimi, bu nağılda Düldül və Zülfüqar Həzrət Əlinin tap-sınğına görə İlyasın da ən yaxın silahdaşı kimi çıxış edir.

Bu nağılda olduğu kimi, digər nağıllarda da Həzrət Əli qeyri-adi bacarıqlara malikdir. O, haqq-ədaləti bərpə etmək üçün ölmüş adamları belə dirildir, baş vermiş haqsızlığı aradan qaldırır, ədaləti bərqərar edir. Bu baxımdan Ağdaş və Qarabağ folkloruna aid “Xəncərin şahidliyi” adlı nağıllar diqqəti çəkir. Həmin nağıllar 780D* nömrəli süjetə (“Xəncərin şahidliyi”) daxildir. Bu süjetlə bağlı Ağdaş və Qarabağ folkloruna aid örneklərdə həqiqətin üzə çıxması Həzrət Əli ilə bağlıdır [7, s.267-268; 12, s.221-223; 223-224]. Əmioğlu əmioğlunu qız üstündə öldürür. Öldürülən şəxsin atası qatilin tapılması işində Həzrət Əlidən kömək istəyir. Həzrət Əlinin möcüzəsi ilə ölmüş adamı qətlə yetirən xəncər şahid kimi dil açıb-danışır və həqiqəti söyləyir. Qatil bununla razılaşmayanda, Həzrət Əli yeddi rükət namaz qılıb Allahdan ölən oğlan üçün can istəyir. Bu vaxt ölü dirilir və qatilin əmisi oğlu olduğunu deyir. Beləliklə, Həzrət Əlinin vasitəsilə həqiqət üzə çıxır. Bu nağılların sonluğunda maraqlı bir məqam vardır. Belə ki, həm Ağdaş, həm də Qarabağ folkloruna aid hər iki mətnədən məlum olur ki, öldürülən və Həzrət Əli tərəfindən dirildilən oğlanın adı Novruz imiş, elə Novruz bayramının yaranması da bununla bağlıdır. Xalq arasında belə bir inam var ki, Novruz bayramı Həzrət Əlinin taxta çıxdığı günə bağlıdır. Sözügedən nağılların sonunda da belə bir fikir öz əksini tapmışdır. Örnək olaraq onlardan birinin soluğunda Həzrət Əlinin dilindən verilən parçaya diqqət yetirək: “Bu gün mənim taxta çıxdığımın iyirmi dördüncü ili tamam oldu. Novruz da dirildi. Mənim taxta çıxmağımı hamı bayram eliyəjəh innən belə. Mən də həmin bayramın adını bu oğlanın adıyla Novruz qoyuram. Bunnan da Novruz bayramı yarandı” [12, s.223].

Mənbələrlə tanışlıqdan məlumdur ki, Həzrət Əli 656-661-ci illər arasında xəlifə olmuşdur [14]. Başqa bir kitabda isə onun 4 il 9 ay xəlifə olduğu göstərilir [13, s.98]. Göründüyü kimi, nağılda Həzrət Əlinin xəlifə olduğu tarixdə təhrifə yol verilmişdir. Əlbəttə, ağızdan-ağıza keçərək yayılan folklor örneklərində belə bir hal məqbul sayılmalıdır. Amma xalq arasında belə bir fikir də vardır ki, Həzrət Əlinin xəlifə seçildiyi gün Novruz bayramı gününə təsadüf etmişdir. Görünür, qeyd edilən həmin məlu-

mat haqqında danışılan nağıllarda təhrifə yol verilmiş, tarixi faktlar xalq təfəkküründə başqa bir formada təqdim olunmuşdur.

Bəzi dini nağıllarda söyləyici sonluq formulu kimi alqışlardan və yaxud məsəllərdən istifadə edir ki, bunlar da bir sıra hallarda Həzrət Əli ilə bağlı olur. Məsələn: “Həmin Əli hamımızın köməyində dursun” [10, s.54], “O vaxtdan qalif ki, əl tutmaq Əlidən qalif. Bax bu üç manatın misalıdır” [7, s.271] və s.

Beləliklə, bu deyilənlər göstərir ki, dini nağıllarda Həzrət Əli obrazı, demək olar ki, bütün cəhətləri ilə hərtərəfli şəkildə işıqlandırılmışdır. Sözsüz ki, gələcəkdə toplanacaq nağıllarda Həzrət Əlinin yeni-yeni fəzilətləri öz əksini tapmış olacaqdır.

Dini nağıllarda peyğəmbərlərin, dini şəxsiyyətlərin, o cümlədən Həzrət Əlinin davranış və fəzilətləri bir örnək kimi götürülmüş, gənc nəslin tərbiyəsində önəmli rolə nəzərə alınmışdır. Çünki onların həyatı, davranışı, əxlaq və fəzilətləri hamıya örnək ola biləcək hikmət dolu hekayətlər məcmusudur.

Beləliklə, dini nağılların obrazlar aləmi ilə tanışlıq bir daha göstərir ki, bu nağılların əsas qəhrəmanları islam dininin əsas ideologiyasına, onun prinsiplərinə, əxlaq normalarına sadıq qalmaqla islamın təbliğ və təqdir etdiyi mənəvi keyfiyyətlərin xalq arasında yayılmasına xidmət edir. Burada əsas məqsəd onların simasında gənc nəslə islami mənəvi dəyərlər işığında yetişdirmək, onları şər işlərdən uzaq olmağa, xeyir əməllərə çağırmaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. <http://scwra.gov.az/article/209/>
2. <http://www.azerislam.com/?lngs=aze&cats=1&ids=1650>
3. <http://ahlibeyt.az/news/a-2274.html>
4. Refi'oğlu S.R. Azərbaycan və Anadolu Halk Hikayelerinin Tahlili ve Mukayisesi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Basılmamış Bitirme Tezi. İstanbul, 1933-1934.
5. Rüstəmzadə İ. Azərbaycan nağıllarının süjet göstəricisi (Aarne-Tompson sistemi əsasında). Bakı, “Elm və təhsil”, 2013.
6. Cəmi A. Şevəhid-ün Nübüvve. Terceme eden: M.O.Çelebi. İstanbul, Hakikat Ltd.Şti. Yayınları, 2000.
7. Azərbaycan folkloru antologiyası. XVI kitab (Ağdaş folkloru). Toplayıb tərtib edən: İ.Rüstəmzadə. Bakı, “Səda”, 2006.
8. Qarabağ: folklor da bir tarixdir. II kitab. Bərdə, Ağcabədi rayonlarından toplanmış folklor örnekləri. Toplayıcılar: Ə.Əsgər, İ.Rüstəmzadə, T.Orucov, Z.Fərhadov. Bakı, “Elm və təhsil”, 2012.
9. Əsgər Ə. Azərbaycan səhri nağıllarında qəhrəman. Bakı, “Elm və təhsil”, 2017.
10. Saath folklor örnekləri. I kitab. Toplayanlar: İ.Rüstəmzadə, Q.Qubadov, E.Muradov. Bakı, “Elm və təhsil”, 2014.

11. Qarabağ: folklor da bir tarixdir. I kitab. Ağdam, Füzuli, Ağcabədi, Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı, Laçın və Kəlbəcər rayonlarından toplanmış folklor örnəkləri. Toplayıb tərtib edənlər: İ.Rüstəmzadə, Z.Fərhadov. Bakı, "Elm və təhsil", 2012.
12. Qarabağ: folklor da bir tarixdir. III kitab. Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Tərtər, Qubadlı, Zəngilan, Kəlbəcər, Laçın və Şuşa rayonlarından toplanmış folklor örnəkləri. Tərtib edən: İ.Rüstəmzadə. Bakı, "Elm və təhsil", 2012.
13. Buraq B. Elm və qəhrəmanlıq timsalı Əli. Tərcümə edəni: T.Tağıyev. Bakı, "Xəzər", 2009.
14. <https://az.wikipedia.org/wiki/Əli>

Khanim Mirzayeva

THE CHARACTER OF HAZRET ALI IN AZERBAIJANI RELIGIOUS TALES

Summary

In the article is noted that there are original characters in Azerbaijani religious tales. The main characters of these tales are prophets and religious personalities. The prominent personality of Islamic religious, the character of Hazret Ali has a special place among the characters of Azerbaijani religious tales. The motives of simplicity, generosity and heroism take a major place in the tales related to the character of Hazret Ali. He helps people to choose the right path, distinguish right from wrong, to escape from bad habits, to be recognized as an owner of good deeds and he invites people to justice. Hazret Ali's behavior and virtues are taken as an example and his important role in the training of the younger generation is taken into account.

Ханум Мирзоева

ОБРАЗ ПРОРОКА АЛИ В АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ РЕЛИГИОЗНЫХ СКАЗКАХ

Резюме

В статье отмечается, что в азербайджанских религиозных сказках существует самобытный мир персонажей. В него входит ряд пророков и религиозных личностей, отличающихся присущей мудростью. Особое место среди персонажей азербайджанских религиозных сказок занимает образ знаменитой личности в исламской религии пророка Али. В сюжетах сказок, касающихся пророка Али, главное место занимают мотивы, говорящие о его искренности, великодушии, геройстве. Он призывал людей выбирать прямую дорогу, уметь различать хорошее от плохого, правду от лжи, избегать несправедных поступков, был справедливым деятелем, помогающим выявить истину, призывающим совершать праведные, справедливые, богоугодные поступки. В этих сказках мудрость и доброжелательность пророка Али представляются образцом, играющим важную роль в воспитании молодого поколения.